

УДК 347.734:336.743

М.В. СТАРИНСЬКИЙ, канд. юрид. наук,
доц., ДВНЗ «Українська академія банківської
справи Національного банку України»

ПРИНЦИП СИСТЕМНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП ЕФЕКТИВНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН

Ключові слова: валюта, валютні цінності, принципи правового регулювання, принципи правового регулювання валютних відносин, системність, валютна система

В сучасних умовах розвитку економіки нашої держави стає цілком очевидною необхідність застосування лише ефективних засобів її правового регулювання. Разом із тим, використання будь-яких засобів та способів регулювання без врахування особливостей та взаємозв'язків об'єкту регулювання з середовищем та іншими об'єктами цілком ймовірно може привести до недосягнення того результату, який був запрограмований уповноваженими державою органами. В цьому аспекті на перше місце виходять питання основоположних засад правового регулювання відносин роль яких виконують принципи правового регулювання. При цьому провідним принципом ефективного правового регулювання суспільних відносин, на наш погляд, є принцип системності правового регулювання суспільних відносин.

Звернення до наукової та навчальної літератури свідчить, що розкриттю змісту та суті категорії «системність» приділяли увагу досить багато вчених. Зокрема, варто згадати роботи таких вчених, як А.Н. Авер'янов, В.Г. Афанасьєв, В.І. Блауберг, В.А. Лекторський, В.С. Швирьов та інші. Дослідження питань, пов'язаних з розкриттям змісту та суті

системності в праві були присвячені роботи таких вчених, як А.Б. Венгеров, Д.А. Керимов, Л.Б. Тиунова, С.Н. Ревіна та інші. Стосовно ж дослідження принципу системності правового регулювання валютних відносин, то цьому питанню практично не приділялося уваги. Враховуючи зазначене, метою нашої розвідки є розкриття сутності системності регулювання суспільних відносин як основи його ефективності, а завданням – розкриття змісту принципу системності правового регулювання валютних відносин.

Як уявляється, дослідження принципу системності правового регулювання, як основи ефективності правового регулювання валютних відносин, є неможливим без з'ясування суті такого явища, як принципи правового регулювання валютних відносин взагалі та категорії «системність».

Враховуючи проведені нами дослідження [1, с.144], принципи правового регулювання валютних відносин слід визначити як засновані на пануючій системі економічних цінностей в державі основні ідеї, що відображають закономірності і зв'язки розвитку валютних відносин і які визначають сутність, соціальне призначення та особливості дії права в процесі обігу валюти і валютних цінностей на території конкретної держави.

Переходячи до дослідження категорії «системність», вважаємо за необхідне зазначити наступне.

Філософи констатували, що системність різних видів відображення та перетворення дійсності людиною є в кінцевому результаті проявом загальної системності матерії та її властивостей. Ефективність теоретичного пізнання і практики тим вища, чим більш системними, цілісними вони стають, чим складною та розгалуженою стає їх структура [2, с.8].

Фахівець в галузі системного аналізу соціальних явищ, професор В.Г. Афанасьєв зазначав: «Системний підхід – це якісно більш високий рівень, ніж просто предметний спосіб дослідження. Це перехід від пізнання окремого до загального, від однозначного до багатозначного, від абстрактного до конкретного,

від одновимірного до полівимірного, від лінійного до нелінійного і т.д.» [3, с.7].

У науковій літературі прийнято виділяти системність лише як метод наукового дослідження. При цьому, в найбільш загальному вигляді системне дослідження прийнято розглядати як всебічний аналіз складних динамічних цілісностей, частини яких знаходяться у органічній єдності та взаємодії. Системний підхід у дослідженнях складних динамічних структур дозволяє визначити внутрішній механізм не тільки дії окремих компонентів, але й їх взаємодію на різних рівнях. Проблеми системного методу дослідження використовуються як на загально філософському рівні [3–5], так і на рівні галузевих наук, в тому числі й правових [6–8].

В дослідженнях, що висвітлюють питання правового регулювання суспільних відносин, досить часто робиться акцент на те, що суспільні відносини представляють собою не просто певні види взаємозв'язків, а систему суспільних відносин. При цьому констатується факт того, що системні дослідження є найбільш продуктивними, оскільки дають можливість віднайти та визначити сутність зв'язків, цілісність і межі системи.

Право, і в цьому варто погодитись з А.Б. Венгеровим, це не просто механічна сукупність правових норм, а певне органічне утворення, певне системне явище [9, с.373–374]. При аналізі правових категорій та правових явищ системність, як ознака вказується досить рідко, припускаючи, очевидно, що системність являється внутрішньою якістю будь-якого явища, будь-якого процесу. Однак, не можна ототожнювати метод системного аналізу суспільних відносин з системністю як їхньою ознакою, оскільки, як вірно зазначає С.М. Ревіна [10, с.61–62], ці поняття знаходяться в різних площинах. Наявність системності як ознаки суспільних відносин дає можливість зробити припущення про те, що їх врегулювання правом варто робити системно (комплексно) впливаючи на всі елементи системи. Саме системне правове регу-

лювання є найбільш ефективним в досягненні поставлених законодавцем результатів.

Враховуючи зазначене, можна констатувати, що категорія «системність» дослідниками сприймається в трьох аспектах, а саме як метод дослідження, як властивість досліджуваного явища і метод регулювання.

В межах нашої розвідки варто звернути увагу на те, що ті явища, які володіють такою ознакою як системність, можуть бути досліджені за допомогою системного методу і саме по відношенню до них може бути застосований системний метод їх регулювання.

Дослідження особливостей правового регулювання валютних відносин свідчать про те, що вони володіють ознакою системності, що надає можливість виділити принцип системності правового регулювання валютних відносин.

Розкриття принципу системності правового регулювання валютних відносин вимагає звернути увагу та коротко окреслити сутність валютної системи як сфери виникнення, зміни та припинення валютних відносин та вказати на її елементи.

В найбільш загальному плані валютна система – це форма організації валютних відносин, що напряму пов'язана з типом економічної системи. В економічній теорії виділяють адміністративно-командний та ринковий типи економічної системи.

Для адміністративно-командної системи характерне повне підпорядкування валютних відносин державі. Держава встановлює курс національної грошової одиниці по відношенню до іноземних грошових одиниць та має монополне становище серед інших у зовнішньоекономічній діяльності. Таким чином, створюється закрита валютна система, яка, по суті, не може об'єктивно забезпечити інтереси всіх суб'єктів господарювання. В таких умовах формується так званий «чорний» ринок іноземної валюти, на якому механізми обігу валюти і валютних цінностей значно відрізняються від офіційно встановлених.

На противагу адміністративно-командному типу економіки, при ринковому типі економі-

ки формування і розвиток валютної системи та її елементів здійснюється на підставі механізмів попиту і пропозиції та за допомогою ринкових методів. При цьому значну роль відіграють практично всі її елементи починаючи від держави і закінчуючи режимом іноземної валюти.

Розрізняють світову, регіональну та національну валютну системи [11, с.26].

Враховуючи мету і завдання нашої розвідки, зосередимо увагу на національній валютній системі та її елементи.

В літературі національна валютна система розглядається як форма організації економічних відносин держави, за допомогою яких здійснюються міжнародні розрахунки, утворюються та використовуються валютні кошти всередині держави. Національна валютна система України – це державно-правова форма організації валютних відносин на території України, що встановлює певний порядок валютних розрахунків і правила роботи з валютою інших держав [12, с.158].

Функціонування національної валютної системи регулюється національним законодавством, яке встановлює механізм взаємодії національних і світових грошових засобів, спосіб їх конвертованості, рейтинг та регулювання валютних курсів, формування та використання міжнародної ліквідності, золотовалютного запасу, кредитних ресурсів тощо.

Національна валютна система, як і будь-яка інша система, складається з елементів, стосовно виділення яких існують різні точки зору.

Так, С.Я. Боринець виділяє такі її структурні елементи як: національна валюта – грошова одиниця держави; валютний паритет як основа валютного курсу; режим курсу національної валюти; організація валютного ринку; національні органи, що регулюють валютні відносини в державі; умови обміну національної валюти на золото та інші валюти – конвертованість валюти [13, с.49].

Ю.Ф. Сіміонов і Б.П. Носко до елементів національної валютної системи відносять: суб'єктів валютних відносин; об'єкт валютних відносин – валюта і валютні операції; ва-

лютні відносини, тобто відносини, що виникають з приводу функціонування валют в міжнародному обігу; інститути, які обслуговують здійснення операцій з валютою; валютні ринки і ринки золота; національні органи валютного регулювання; режим курсу національної валюти: режим фіксованого валютного курсу, режим обмежено гнучкого валютного курсу, режим плаваючого валютного курсу; наявність або відсутність валютних обмежень і контролю – умови конвертованості національної валюти; регламентацію міжнародних розрахунків держави (законодавче закріплення тих чи інших видів міжнародних розрахунків); регулювання міжнародної ліквідності держави, тобто спроможності окремої держави своєчасно погасити свої зобов'язання. Компонентами міжнародної валюти ліквідності є офіційні золотовалютні резерви держави, резервна позиція держави в МВФ і рахунки в міжнародних валютах [11, с.27].

Знаний фахівець у сфері грошового обігу В.Д. Лагунін вважає, що до складових національної валютної системи належать: національна валюта; умови конвертованості національної валюти; режим курсу національної валюти; валютні обмеження в національній економіці; механізм валютного регулювання і валютного контролю; регламентація використання іноземної валюти і міжнародних платіжних і кредитних засобів обігу; режим функціонування національного валютного ринку і ринку банківських металів; стан валютної ліквідності держави; режим міжнародних розрахунків; відповідні інституціональні ланки (Національний банк України, банківські та фінансово-кредитні установи, біржі, спеціальні органи валютного контролю, інші державні та приватно-комерційні інституції, що беруть участь у валютних відносинах [12, с.158].

Безумовно, можна продовжувати перераховувати наукові позиції з приводу елементів національної валютної системи, проте вже з зазначених можна виокремити загальні елементи, наявність яких практично ніким не заперечується, і які, на нашу думку, об'єктивно впливають на розвиток валютних відносин.

Застосовуючи узагальнений підхід до виділення елементів національної валютної системи, до них можна віднести:

- валютні відносини, в структуру яких входять такі елементи, як суб'єкти валютних відносин, об'єкти валютних відносин та їх зміст;
- систему уповноважених органів, в компетенцію яких входять повноваження здійснення регулювання валютних відносин;
- інститути та механізми, які здійснюють обслуговування обігу валюти та валютних цінностей (валютні ринки);
- методи, за допомогою яких здійснюється регулювання валютних відносин.

Аналізуючи виділені нами елементи національної валютної системи, можна цілком справедливо говорити про надзвичайну їх важливість для адекватного розвитку держави Україна. Через регулювання саме цих, зазначених вище елементів валютної системи за допомогою нормативно-правових актів можливе конструювання адекватної моделі правового регулювання валютних відносин, і лише використання принципу системності правового регулювання валютних відносин є тим фундаментом, який надасть можливість Україні як демократичній та правовій державі здійснювати інтенсивний економічний розвиток та максимально ефективно використовувати наявні фінансові ресурси.

На нашу думку, реалізація принципу системності правового регулювання валютних відносин при врегулюванні валютних відносин вимагає:

- а) узгодження між собою всіх норм, що регулюють валютні відносини;
- б) ліквідацію прогалів в законодавстві, що дозволить більш якісно регулювати весь спектр валютних відносин;
- в) застосування єдиного підходу до розуміння, розробки та застосування правових категорій в сфері валютних відносин;
- г) врахування характеру та змісту різних видів валютних відносин;
- д) поєднання диференційованого (індивідуального) та інтегрованого (загального) правового регулювання валютних відносин;

е) відповідності мети та завдань, що ставляться при прийнятті того чи іншого закону інтересам суспільства та держави.

Зазначені положення можна сприймати як вимоги чи як програмні напрямки щодо діяльності держави у сфері правового регулювання валютних відносин. Проте, лише покладення їх в основу правового регулювання валютних відносин буде тим чинником, який сприятиме створенню дієвого державного механізму регулювання валютних відносин на території України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Старинський М. В. Валютні відносини: окремі проблеми правового регулювання : монографія / М. В. Старинський. – Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2014. – 208 с.
2. Аверьянов А. Н. Системное познание мира: методологические проблемы / Аверьянов А. Н. – М. : Политиздат, 1985. – 263 с.
3. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление / Афанасьев В. Г. – М. : Политиздат, 1981. – 432 с.
4. Блауберг И. В. Философские проблемы исследования систем и структур / Блауберг И. В., Юдин Э. Г. // Вопросы философии. – 1970. – № 5. – С. 48-54.
5. Лекторский В. А. Актуальные философско-методологические проблемы системного подхода / Лекторский В. А., Швырев В. С. // Вопросы философии. – 1971. – № 1. – С. 146–153.
6. Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права / Керимов Д. А. – М. : Аванта+, 2000. – 559 с.
7. Керимов Д. А. Философские проблемы права / Керимов Д. А. – М. : Мысль, 1972. – 472 с.
8. Тиунова Л. Б. Системные связи правовой деятельности / Тиунова Л. Б. – М. : Наука, 1992. – 155 с.
9. Венгеров А. Б. Теория государства и права / Венгеров А. Б. – М. : Юриспруденция, 1999. – 528 с.

10. Ревина С. Н. Принципы правового регулирования рыночных отношений в Российской Федерации (вопросы общей теории права): дисс. ... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / С. Н. Ревина. – Самара, 2001. – 231 с.
11. Симионов Ю. Ф. Валютные отношения : учебное пособие для вузов / Симионов Ю. Ф., Носко Б. П. – Ростов н/Д. : Феникс, 2001. – 324 с.
12. Лагутін В. Д. Гроші та грошовий обіг / Лагутін В. Д. – К. : Знання, 2002. – 254 с.
13. Боринець С. Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини / Боринець С. Я. – К. : Знання, 2001. – 311 с.

Старинський М. В. Принцип системності правового регулювання як основоположний принцип ефективного правового регулювання валютних відносин / М. В. Старинський // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 306–310 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_50.pdf

Досліджено загальнотеоретичне поняття «системність» і, відповідно надано його характеристику. В рамках розкриття принципу системності правового регулювання валютних відносин, автором проаналізована валютна система та її складові. Також наведено можливі напрямки реалізації принципу системності правового регулювання валютних відносин в Україні.

***

Старинский М.В. Принцип системности правового регулирования как основополагающий принцип эффективного правового регулирования валютных отношений

Исследована общетеоретическое понятие «системность» и, соответственно предоставлено его характеристику. В рамках раскрытия принципа системности правового регулирования валютных отношений, автором проанализирована валютная система и ее составляющие. Также приведены возможные направления реализации принципа системности правового регулирования валютных отношений в Украине.

***

Starynskyi M.V. Principle of Consistency of Currency Relations Legal Regulation as the Basic Principle of Effective Currency Relations Legal Regulation

Here the author investigates general theoretic concept «consistency» and, respectively, gives its characteristics. Within the frames of revealing the principle of consistency of currency relations legal regulation, the author has analyzed currency system and its components. Also, has given the possible realization trends of consistency principle of currency relations legal regulation in Ukraine.